

Palle O. Christiansen, 2019. En egn bliver til. Magt og mennesker i et sjællandsk godsområde fra 1700-tallet til i dag. Hovedland. 262 sider.

Anmeldt av Mattias Ekman

I norsk kultur- og arkitekturhistorie har adelens og embetsstandens herre- og hovedgårder fått tildelt en beskjedne rolle i forhold til bondens og husmennenes bygninger, og de behandles som adskilte fenomener. Godsdannelser, som forente de forskjellige bygningstypene og deres beboere innenfor ett sosioøkonomisk landbruksystem, og som har preget deler av det norske landskapet, har fått tilsvarende liten plass i norsk historisk selvforståelse. Av den grunn er Palle O. Christiansens *En egn bliver til. Magt og mennesker i et sjællandsk godsområde fra 1700-tallet til i dag* et svært velkomment bidrag. Boken bidrar ikke bare til å forstå danske agrarhistoriske forhold fra kulturhistoriske, sosialhistoriske og samfunnsgeografiske vinkler. For norske forhold kan boken inspirere til en nyorientering i forskning på de geografiske områder som ble preget av den jordeiende adelen og embetsstanden.

En egn bliver til er basert på arkivarbeid og antropologisk feltarbeid utført i 1973–74 på fire sjællandske gods under det tidligere stamhuset Giesegaard. I 1996 publiserte Christiansen en studie av godsområdet og dets mennesker under tittelen *A Manorial World*. Boken *En egn bliver til* er ifølge forfatteren en mer konsentrert og oppdatert fremstilling av godsområdet for den danske leser. Den mangler derfor vesentlig kildehenvisninger og har ikke bibliografi eller register. Christiansen tar utgangspunkt i det gods som Frederik III's adlete skattkammersekretær Frederik Giese (1625–1693)

utskilte fra omliggende bondeland i 1660- til 1680-årene i nærheten av Køge på Sjælland. Giese etablerte en avlsgård og en hovedgård (setegård, herregård) på markene til tidligere bondegårder, og ansøkte om å få hovedgårdsprivilegier. Det betød skatte- og tiendefrihet for hovedgården, rett til å kreve hoveri, det vil si arbeidsplikt på hovedgården for leilendinger (såkalte ukedagsbønder), og rett til å skrive seg til gården. Tilsvarende praksis eksisterte også i den norske delen av helstaten, og adelen her disponerte i samme periode nærmere hundre setegårder, som hovedsakelig baserte seg på jordbruk som ved Giesegaard, men noen også på sagbruk og handel (Einar Sørensen 2002, *Adelens norske hus*). Christiansen følger det Giesegaardiske godset frem til vår tid, og portretterer de ulike befolkningsgrupper som bodde og arbeidet på godset. Han viser hvordan gruppenes sosioøkonomiske posisjon speiles i markfordeling og i bygningenes plassering og byggeskikk. Godsherren inntar topposisjonen på den lokale rangspyramiden, men hans forvaltningspraksis, viser Christiansen, står direkte i relasjon til det kongelige hoffet, embetsverket og regional, nasjonal og internasjonal handel med jordbruksprodukter. Men selv om ytre faktorer på avgjørende vis bidro til hvordan godsets topografiske og sosiale struktur ble etablert og omkalfatret flere ganger i løpet av over tre hundre år, så er det ikke disse i seg selv som er Christiansens anliggende, men snarere de ”nære relationer mellom forskjellige folk, som var afhængige af hinanden” (s. 233). Christiansen gjør det tydelig at relasjonene hadde sitt utspring i økonomiske og juridiske kontrakter, ble farget av politisk og standsmessig tilhørighet og ble opprettholdt gjennom ressurs- og arbeidsfordeling.

Boken har en inndeling som dels følger godsets avgjørende politiske reformer i

kronologisk rekkefølge, og dels vier plass for særstudier av enkelte grupper i de ulike periodene. Den kronologiske seksjone- ringen tar leseren med fra etableringen av godset på slutten av 1600-tallet, som raserte gammelt bondeland og etablerte hoveri for leilendingene ved gjenværende bondegårder, over landboreformene på slutten av 1700-tallet, som medførte en oppheving av jordfelleskapet og utskift- ning av de gamle bondelandsbyene, til avhendingen av godsets bondejord i perioden 1860–90, som medførte etab- leringen av en selveiende og velstående bondeklasse, og jordreformen av 1919, som tvang frem etableringen av et antall småbruk.

De sosiale særstudiene skildrer blant annet festebøndene, som drev forpakter- gårder som uavhengige landbruksenheter, men utførte hoveri til hovedgården og betalte avgifter til greven, skatt til kongen og tiende til kirken. Leseren får også lære kjenne leiehusmennene, som arbeidet for godsforpakteren mot å kunne leie bolig og noe jord, og de helt jordløse arbeiderfami- liene, *herregårdsfolket* – godsets proleta- riat, som bebodde leilighetene i det såkalte tyendehuset, oppført i 1850.

Med hjelp av et antall ulike typer kilder, tegner forfatteren flerfasetterte bilder av gruppenes roller innad i godssys- temet, og viser hvordan de kunne avansere eller falle på den sosiale rangstigen, eller tilegne seg bedre materielle ressurser. Med hjelp av en mengde analytiske kart over godsets marker og beskrivelser og tegn- inger av gårder og bygninger demonstrerer Christiansen hvordan de agrarøkonomiske reformene ikke bare resulterte i varige for- andringer av de sosiale grupperingene, men også nedfelte seg i landskapet. Selv om de lovmessige forutsetningene for det *manoriale* godssystemet gradvis ble fjer-

net, klarte Gieseggards godseier, som mange andre godseiere i det landbruksin- tensive Danmark, og overleve til vår tid ved å tilpasse seg moderniseringen av arbeidsmarkedet. Kartene og tegningene bidrar sterkt til bokens lesbarhet. Jeg skulle imidlertid gjerne ha sett at hoved- gården og det forvaltningsmessige regimet styrt av godseieren hadde fått like strin- gente og detaljerte romslige analyser som de andre gruppene. Det hadde styrket hel- hetsanalysen, og bidratt med originale per- spektiver på hovedgårdene.

Christiansen anlegger ikke noen avan- serte, teoretiske perspektiv på resultatene, og kobler derfor kun i begrenset grad sine studier til relevant teori. Imidlertid tilbake- viser han i Giesegaards fall påstanden om herregården som uttrykk for aristokratisk manifestasjon og demonstrativt konsum (Thorstein Veblen), og fremhever et mer stillferdig godseierbeteende, definert av den adelige ”standens indre retningslinjer” (s. 239). Christiansen bruker termen *sosial topografi* (s. 235) – et begrep han muligvis henter fra Pierre Bourdieu – for å sette ord på hvordan ulike områder på godset repre- senterte de ulike grupperingene sosialt og ervervmessig – de gamle landsbykjerner for bøndenes jordfelleskap før utskift- ningen, tyendehusene for de eiendomsløse herregårdsfolkene på 1800-tallet eller det såkalte *Slottet*, grevens representative bygning og maktsentrum på godset. Boken viser med tydelighet at de *kulturlandskap* som fortsatt kan avleses i godsområder som Giesegaard i aller største grad også er *sosiallandskap*, der nedarvede relasjoner opprettholdes, videreføres eller bekjempes med støtte i synlige og usynlige land- skapstrekk, kontrakter og lovverk. Christiansen supplerer med sin studie dermed sosiologen Maurice Halbwachs’s teori (*Les cadres sociaux de la mémoire*

(1925), *La mémoire collective* (1950)) om hvordan sosiale grupper former landskapet i sitt eget bilde (*sosial morfologi*) og tar det i bruk for å organisere og opprettholde gruppespesifikke minner. *En egn bliver til* viser hvordan, innenfor det avgrensede godset, de ulike sosiale gruppene tilsiktet eller ufrivillig bruker landskapet, ikke bare innad i gruppen, men også for å opprettholde minnet av sosiale posisjoner og økonomiske relasjoner som binder gruppene sammen.

En egn bliver til er en tverrvitenskapelig og helhetlig studie av et godsområdes utvikling over flere hundre år som inspirerer til nye, relevante forskningsperspektiver innen gods- og herregårdstudier. Jeg vil peke på tre slike perspektiver som skulle ha verdi i en norsk kontekst: *en*, applisering av kunnskapshistorisk metode (Steven Shapin, Peter Burke, Christian Jacob) på godsene for å analysere dem som foranderlige agrarøkonomiske kunnskapssystemer, nedfelt i og betinget av landskapet, *to*, sosiokulturelle analyser av godsenes avgrensede sosiale system, hvor merparten av innbyggerne hadde liten eller ingen kontakt med den utenforliggende verdenen, og, *tre*, holistiske og tverrvitenskapelige studier av godsets bygningstyper, og arkitekturens forhold til organiseringen av kroppslig arbeid og forvaltning, og integrering i landskapets romslige system av eier- og brukerforhold og forflytning av arbeidskraft, husdyr, redskap og naturalier.

Anne Eriksen 2020. *Livets læremester. Historiske kunnskapstradisjoner i Norge 1650-1840.*

Oslo, Pax Forlag, 328 sider.

Anmeldt av Gjertrud Sæter

I boka *Livets læremester* gir Anne Eriksen en imponerende grundig og detaljert presentasjon av historieskriving i Norge i perioden før historie ble et moderne vitenskapsfag. Hun knytter de norske bidragene til europeiske kunnskapstradisjoner og viser hvordan hennes egen fremstilling er forankret i nyere europeisk og nordisk forskning.

Boka retter seg først og fremst til forskere og studenter innen humanistiske fag og andre interesserte lesere. Selv leser jeg boka som sosiolog og kulturhistoriker med en spesiell interesse for tekstkultur.

Boka har 11 kapitler som tar for seg ulike tekster, samt en innledning og en epilog. I forordet og innledningen forklarer Eriksen hvordan historieskrivingen i Norge i den perioden hun undersøker var “en bred vifte av sjangere, former og teksttyper” (s. 7). Hun understreker at selv om de fleste tekstene ble skrevet i det danske rikets utkant Norge, er de ikke provinsielle eller preget av intellektuell isolasjon. På en fengslende måte setter hun forfatterne inn i deres kulturkontekster, viser hvordan de inngikk i lærde nettverk, hvordan tekster sirkulerte og gir oss innsikt i tekstkulturens konvensjoner.

De 11 kapitlene omhandler tekster som er skrevet av ”samlere og antikvarer, topografer og kartleggere, pedagoger og teologer, samfunnsdebattanter og institusjonsbyggere” (s. 11). Tekstene blir presentert i kronologisk rekkefølge fra Jens Lauridsen Wolfs *Norrigia Illustrata* som ble utgitt i København i 1651 til tids-